

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση*

Κωνσταντίνου Πρέντου, Δασκάλου, Θεολόγου,
Ms Ποιμαντικής Θεολογίας και Αγωγής, Δρ Συστηματικής Θεολογίας

Η παιδαγωγική και διδακτική προσέγγιση που υλοποιείται στα ισχύοντα Α.Π.Σ.¹ συνοψίζεται στον όρο: «learning by doing», διά του οποίου επιτυγχάνεται η εγγύτητα του σχολείου με την καθημερινή ζωή των μαθητών, καθώς εκείνοι «ασκούνται να προσεγγίζουν προβλήματα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, να διακρίνουν την πολυπλοκότητά τους και να αποφεύγουν μονόπλευρες λύσεις»². Στο δε Δ.Ε.Π.Π.Σ.³ αναφέρεται ότι ένας από τους σκοπούς της διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος είναι «η επίγνωση της ύπαρξης των διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας» (σ.169), ενώ στους ειδικούς σκοπούς, ότι επιδιώκεται «να καλλιεργήσουν οι μαθητές πνεύμα σεβασμού της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και συνύπαρξης με το διαφορετικό» (σ.174). Οι σκοποί αυτοί θεωρούμε ότι υλοποιούνταν επαρκώς στα έως τώρα εγχειρίδια Θρησκευτικής Αγωγής (2006), ενώ ταυτόχρονα τα εγχειρίδια αυτά εμπειρείχαν και επαρκείς αναφορές και πληροφορίες για τις άλλες θρησκείες, καθώς το θρησκευτικό μάθημα, όπως προσφέρεται σήμερα, ενσωματώνει στην ύλη του επιλεκτικά και διαβαθμισμένα τη συνάντηση του Χριστιανισμού με τις άλλες θρησκείες έτσι, ώστε οι μαθητές να προσεγγίσουν ομαλά τις ιδιαιτερότητες κάθε θρησκευτικής παράδοσης, χωρίς να σχετικοποιείται ή να αλλοιώνεται η προσωπική τους πίστη και χωρίς τους κινδύνους του φονταμενταλισμού, του θρησκευτικού φανατισμού και της «ταυτοτικής αναδίπλωσης»⁴. Παρόλα αυτά, υπάρχουν και προοπτικές και δυνατότητες περαιτέρω διεύρυνσης του περιεχομένου τους, μέσα από μια στοχευμένη αναθεώρηση και εμπλουτισμό της προσφερόμενης ύλης ως προς τον «άλλο», τον έτερο. Τα ανωτέρω φαίνεται να μην ενδιαφέρουν ιδιαίτερα, ως άποψη, το Υπουργείο Παιδείας, παρά τις αντιδράσεις της Εκκλησίας, της Π.Ε.Θ. και άλλων φορέων, επιστημόνων της αγωγής, Θεολόγων κ.λπ., καθόσον αποφασίστηκε να μη διανεμηθούν τον ερχόμενο Σεπτέμβριο τα ισχύοντα διδακτικά εγχειρίδια Θρησκευτικών στους μαθητές του Δημοτικού, αλλά ένας «φάκελος» του μαθήματος, ο οποίος «θα περιλαμβάνει, εκτός από κείμενα και πηγές, αναφορές, λογοτεχνικά κείμενα και θέματα τέχνης σύμφωνα με το νέο πνεύμα που θα διέπει τα Θρησκευτικά σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, ενώ τα σημερινά βιβλία θα αποσυρθούν χωρίς άλλες διαδικασίες»⁵.

Στο πλαίσιο βασικών αρχών και προσανατολισμών του νέου Π.Σ, στο βασικό, δηλαδή, κείμενο, με το οποίο ο αναγνώστης εισάγεται στη δομή, στη φιλοσοφία και στους στόχους του νέου Π.Σ., οι συντάκτες οριοθετούν τη νέα παιδαγωγική προσέγγιση του θρησκευτικού μαθήματος κατά τρόπον ώστε, όπως ισχυρίζονται, να μην αποστούν μεν εντελώς από τα τρέχοντα Α.Π.Σ., αλλά, να τα εμπλουτίσουν, να τα βελτιώσουν και να τα επικαιροποιήσουν. Η προσπάθεια αυτή, όμως, έχει γίνει χωρίς να έχουν διευκρινιστεί/αποσαφηνιστεί αρκετά σημεία, τα οποία χρήζουν επιπλέον μελέτης και συνεργασίας με όλους τους εμπλεκόμενους με το μάθημα φορείς. Για παράδειγμα:

¹ Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών.

² Χ. Θεοφιλίδη, *Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας*, Αθήνα 1997, σ.15.

³ Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών.

⁴ Βλ. Ρ. Ντεμπρέ, *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο*, Εστία, Αθήνα 2004, σ.44.

⁵ Βλ. <http://www.protothema.gr/greece/article/655775/mono-fakeloi-thriskeutikon-adi-vivlion-sta-sholeia/>

- Στο νέο Π.Σ. (σ.11,13), αναφέρεται ότι: «Στα επίσημα κείμενα της Ευρώπης για την εκπαίδευση, αναγνωρίζεται πλέον ως κοινά αποδεκτό αίτημα το δικαίωμα όλων των παιδιών για θρησκευτική εκπαίδευση» καθώς και ότι το νέο Π.Σ. «...στοχεύει στην εξασφάλιση θρησκευτικής εκπαίδευσης σε όλους τους μαθητές χωρίς εξαιρέσεις»⁶. Η ευρωπαϊκή θρησκευτική εκπαίδευση, όμως, αντιμέτωπη με το φάσμα της εθνικής και θρησκευτικής ποικιλίας των μαθητών, εδώ και δεκαετίες έχει ρυθμίσει με διάφορους τρόπους, αναλόγως του θρησκευτικού και πολιτισμικού στίγματος κάθε χώρας, τη διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος σε αυτούς. Είναι δε χαρακτηριστικό, ότι σε εθνικό επίπεδο, καμία ευρωπαϊκή χώρα δεν έχει θεσμοθετήσει μάθημα, στο περιεχόμενο του οποίου, να αναμειγνύονται άτακτα όλες οι μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις με τέτοιο και τόσο ανομοιογενή τρόπο, όπως στο μοντέλο που υιοθετείται στα νέα Π.Σ. Πώς, λοιπόν, προδικάζεται από τους συντάκτες η καθολική συμμετοχή των ελλήνων μαθητών στο νέο μάθημα, χωρίς να υπολογίζεται η πιθανή αντίδραση των ορθοδόξων ή ακόμη και των μη ορθοδόξων γονέων, οι οποίοι δεν θα επιθυμούν να διδαχθούν τα παιδιά τους την πολυθρησκειακή ύλη που προτείνεται, καταθέτοντας αιτήσεις απαλλαγής; Εφόσον δε, οι Έλληνες Μουσουλμάνοι, Εβραίοι και Ρωμαιοκαθολικοί μαθητές έχουν το δικαίωμα να διδάσκονται τη δική του αποκλειστικά πίστη στο θρησκευτικό τους μάθημα, σύμφωνα με τις διεθνείς συμφωνίες που έχει υπογράψει η Ελλάδα, γιατί δεν έχουν το αντίστοιχο δικαίωμα και οι Έλληνες Ορθόδοξοι μαθητές (η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών στα σχολεία);
- Στη σ.12 οι συντάκτες παραδέχονται ότι: «Αν και δεν είναι εφικτές ενιαίες και ομοιόμορφες λύσεις, αφού κάθε χώρα επιλέγει ελεύθερα τον χαρακτήρα και τις κατευθύνσεις της θρησκευτικής εκπαίδευσης (ζήτημα, όμως, που σχετίζεται στενότερα με την ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική της συνάφεια)...». Η ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική ταυτότητα της χώρας μας είναι συναφής αποκλειστικά με την ορθόδοξη πίστη, παράδοση και ζωή, καθώς και με το ορθόδοξο εκκλησιαστικό και λειτουργικό φρόνημα και βίωμα. Με ποια κριτήρια επελέγη για τους έλληνες μαθητές η μεταβολή αυτής της συνάφειας σε πολυθρησκευτική;
- Στη σ.16 οι συντάκτες επιδιώκουν «Μια συμπόρευση με αφετηρία την προσχολική θρησκευτική αγωγή, η οποία διαμορφώνει σταδιακά τον μαθητή -και τον αυριανό πολίτη- συνιστώντας υπαρξιακό θεμέλιο και «συμβολικό κεφάλαιο» καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του». Πώς συμβιβάζεται το περιεχόμενο της προσχολικής θρησκευτικής αγωγής των ελλήνων μαθητών, η οποία είναι πλήρης ορθοδόξων βιωμάτων και εικόνων, με την σύγχυση που θα προκαλέσει η σχετικοποίηση και η κατάλυση της μοναδικότητας του υπαρξιακού αυτού θεμελίου, όταν στη Γ' Δημοτικού θα ανακαλύψουν μέσα από το νέο Π.Σ., ότι η πίστη τους δεν αποτελεί κάτι το μοναδικό, όπως έμαθαν στο διάστημα της προσχολικής και πρώτης σχολικής τους ζωής, αλλά αποτελεί μία πίστη ανάμεσα σε άλλες, δήθεν ομοειδείς και ισόκυρες;
- Στη σ.23 υποστηρίζεται ότι το νέο Π.Σ. «... αφογκράζεται τα ερωτήματα αυτής της κρίσιμης ηλικίας στην πρώτη και καθοριστική επαφή της με τη σχολική θρησκευτική αγωγή». Ποιες έρευνες έχουν διενεργηθεί, προκειμένου να αποτυπωθούν τα ερωτήματα της ηλικίας αυτής, ώστε η σχολική θρησκευτική αγωγή να αλλάξει σε τέτοιο βαθμό περιεχόμενο και δομή; Πόση σχέση έχουν τα θεμελιώδη και υπαρξιακά ερωτήματα των μαθητών του Δημοτικού με την εντόπια θρησκευτική παράδοση και πόση με τις παρατιθέμενες στο νέο Π.Σ. άλλες θρησκείες και δόγματα;

⁶ Νέο πρόγραμμα σπουδών, σ.11,13.

- Στη σ.12 αναφέρεται: «*Επιπλέον, οι μαθητές και οι μαθήτριες χρειάζονται μάθηση «μέσα από τη θρησκεία».* Εάν αυτό το μοντέλο ακολουθηθεί στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι πιθανό να οδηγήσει τους μαθητές στην κατασκευή ενός «ατομικού» Θεού ή/και μιας «ατομικής» θρησκείας, με επιλογή στοιχείων από όσες έχουν διαπραγματευτεί κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους, καθόσον θα έχουν διδαχθεί ότι, όλες θεωρούνται ισότιμες μεταξύ τους, με διαφοροποιήσεις μόνο στα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά (τελετές, ιερά αντικείμενα, κείμενα, εμφάνιση ιερών, ύμνοι).
- Στη σ.17 επισημαίνεται: «*Ο τρίτος κύκλος περιλαμβάνει στοιχεία από τα μεγάλα θρησκευόμενα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή τις μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ, καθώς και άλλες θρησκείες που κατά τόπους ή κατά περίπτωση κρίνεται ότι παρουσιάζουν σήμερα αυξημένο ενδιαφέρον...Η διαφοροποίηση της διδασκαλίας ως διαδικασία προσαρμογής στις εκάστοτε συνθήκες είναι θεμελιώδης άξονας στη νέα διδακτική πρόταση*». Με βάση τα ανωτέρω, θα υπάρξουν πλείστες όσες τάξεις, ακόμη και στην ίδια σχολική μονάδα, που λόγω συνθηκών ή διαφοροποιήσεων του μαθητικού πληθυσμού, δε θα διδαχθούν την ύλη που αναφέρεται στην ορθόδοξη παράδοση, μετατρέποντας το θρησκευτικό μάθημα σε ένα μάθημα πολλαπλών επιλογών, ταχυτήτων και αξόνων, αναλόγως της ύπαρξης αλλοθρήσκων, αλλοδόξων ή αθέων μαθητών σε κάθε τάξη, διαφοροποιώντας το τελικό μαθησιακό αποτέλεσμα (και κατά συνέπεια την εμπειρία των μαθητών), ανάλογα με τις εκάστοτε επικρατούσες συνθήκες, οι οποίες, ανά περιοχή, ανά σχολείο και ανά σχολικό έτος μπορεί να διαφέρουν.
- Στη σ.14 γίνεται παραδεκτό ότι: «*Η διδασκαλία του (θρησκευτικού μαθήματος) απαιτεί επαγγελματίες εκπαιδευτικούς, με ισχυρή θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση που έχουν πλήρως κατανοήσει τον ρόλο τους και έχουν αναπτύξει στοχαστικοκριτικές δεξιότητες*». Οι όροι «ισχυρή», «θεωρητική» και «πρακτική» βρίσκονται σε πλήρη αντιδιαστολή τόσο με την ελλιπή θρησκευοπαιδαγωγική κατάρτιση των μελλοντικών δασκάλων στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης, όσο και με την μετέπειτα ανύπαρκτη επιμόρφωσή τους στο θρησκευτικό μάθημα από τα Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα και τους Σχολικούς Συμβούλους. Είναι γεγονός, βέβαια, ότι για ένα τόσο απαιτητικό περιεχόμενο, όπως αυτό του θρησκευτικού μαθήματος, δεν αρκεί οιασδήποτε μορφής ολιγόωρη (και εφάπαξ) επιμορφωτική διαδικασία, αλλά απαιτείται διαρκής και επαρκής θεολογική και θρησκευολογική κατάρτιση των εκπαιδευτικών, η οποία ασφαλώς πόρρω απέχει από τα προσφερόμενα σε προπτυχιακό (Π.Τ.Δ.Ε.) και σε επιμορφωτικό επίπεδο (Π.Ε.Κ.). Η δε πρόβλεψη του νέου Π.Σ. για τη δημιουργία φύλλου εργασίας και η απουσία σχολικού εγχειριδίου, επιφορτίζουν τον εκπαιδευτικό με επιπλέον εργασία⁷.

Για να καταδειχθεί δε το «επίκαιρο» των έως τώρα ισχυόντων θεματικών του Α.Π.Σ. (2006), το οποίο καταργήθηκε χωρίς να αξιολογηθεί, παραθέτουμε ενδεικτικά τις

⁷ Όπως αναφέρεται, «*Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να προετοιμάζει Φύλλο Εργασίας για κάθε Βασικό θέμα, το οποίο να περιλαμβάνει τα κείμενα που χρησιμοποιούνται, καθώς και τα ζητήματα/ερωτήματα με τα οποία εργάζονται οι μαθητές. Με αυτόν τον τρόπο συγκροτείται ένας φάκελος μαθήματος, ο οποίος -εκτός από τα Φύλλα Εργασίας- μπορεί να εμπλουτίζεται και να ανανεώνεται με τις εργασίες των μαθητών, τα πορίσματα των ομάδων εργασίας, στοιχεία από μικροέρευνες, σημειώσεις των μαθητών, περιλήψεις, βασικά σημεία του μαθήματος κ.ά. Συνακόλουθα, προτείνεται να χρησιμοποιηθούν ποικίλες στρατηγικές αξιολόγησης, όπως: τήρηση ημερολογίου, παρατήρηση διδασκαλίας, περιγραφική αξιολόγηση μαθητών, χρήση ερωματολογίων (για αυτοαξιολόγηση μαθητή, δασκάλου, ομάδας), portfolio κ.ά.*». Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Αναθεωρημένη έκδοση 2014, σ.11,30,31.

διδασκτικές ενότητες στις οποίες ήδη εξετάζονται και αναλύονται αντίστοιχες θεματικές του νέου Π.Σ., χωρίς τη διαθηρησκειακή και πολυθηρησκειακή προσέγγιση με τις οποίες είναι εμποτισμένο το νέο Πρόγραμμα Διαδικασίας (στις παρενθέσεις υποδεικνύονται η τάξη και οι ενότητες από τα ισχύοντα σχολικά εγχειρίδια Θρησκευτικών του Δημοτικού σχολείου).

- Η δικαιοσύνη: (Ε΄ τάξη, Εν.5. 2).
- Η ειρήνη: (Ε΄ τάξη, Εν. 5. 4).
- Η καταλλαγή: (Γ΄ τάξη, Εν. Στ. 31 και Στ΄ τάξη Εν.11, 25).
- Η κοινωνική συνοχή: (Γ΄ τάξη Εν. 9, 14, 86, 90, 97 και Δ΄ τάξη Εν. 3, 30 και Στ΄ τάξη, Εν. 22).
- Η ανεξίτηρησκία: (Γ΄ τάξη, Εν. 32) και Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Γ΄/Δ΄ Δημοτικού (σ.72).
- Η ευθύνη για τον κόσμο: (Δ΄ τάξη, σ. 90).
- Η συνάντηση και σχέση με τον Θεό και τον άλλο: (Γ΄ τάξη, σ. 44), Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Γ΄/Δ΄ Δημοτικού (σ.72) και (Δ΄ τάξη, σ.78).
- Η δημιουργικότητα: Ε΄ τάξη, όλο το Κεφ.Δ΄.
- Η ηθική συμπεριφορά: (Γ΄ τάξη, σ. 95), ένθετο κείμενο «Η αγάπη δεν έχει χρώμα» (σ.96).
- Η ευθύνη για τα κοινωνικά προβλήματα: Ε΄ τάξη, όλο το Κεφ. Ε΄.
- Ζητήματα αποκλεισμού και προκατάληψης απέναντι στη θρησκευτική διαφορετικότητα: (Γ΄ τάξη, σ. 29).

Από τα όσα πραγματεύονται οι ανωτέρω ενότητες, προκύπτει ότι σχεδόν όλοι οι στόχοι του νέου Π.Σ. (σ.12), εκπληρώνονται, κατά το πλείστον, στα ισχύοντα Α.Π.Σ. (2006). Πέραν αυτού, η παρατηρούμενη σε υπερβολικό βαθμό θρησκευτολογική/διαθηρησκειακή διεύρυνση της ύλης του μαθήματος στο νέο Π.Σ., βρίσκεται μάλλον αντικείμενη στα βιώματα, στις γνώσεις, στις αναζητήσεις, στις εμπειρίες, στα ερωτήματα και στα ενδιαφέροντα των ελλήνων μαθητών, παρά τα απαντά.

Κριτική θεώρηση του νέου Π.Σ. από παιδαγωγικής, θεολογικής και διδασκτικής άποψης.

Η διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος στο Δημοτικό σχολείο θα πρέπει να στοχεύει κατ' αρχάς στη θεμελίωση της ορθόδοξης πίστης και ζωής των μαθητών, να διερευνά και να εμπλουτίζει τις θρησκευτικές εμπειρίες τους και ακολούθως να διαλέγεται, μέσα στο πολιτισμικό, ιστορικό και θρησκευτικό τους περιβάλλον με την ετερότητα. Για τον λόγο αυτό, αρκετά σημεία του νέου Π.Σ. είναι πιθανό να μη γίνουν κατανοητά, από τους μαθητές του Δημοτικού, καθόσον αυτά πραγματεύονται πολύπλοκα και ακατάλληλα για την ηλικιακή τους ομάδα ζητήματα, για τα οποία δεν έχουν προηγούμενη εμπειρία ή διαμορφωμένη γνωστική υποδομή. Επίσης, το περιεχόμενο του νέου Π.Σ. διευρύνει άκαιρα τον γνωστικό ορίζοντά τους με πληθώρα πληροφοριών (λ.χ. Γ΄ τάξη, Εν.2), ενώ, προσδοκούνται υπερβολικοί, σε αριθμό, στόχοι και «διδασκτικές επάρκειες» στο τέλος κάθε «κύκλου», που είναι αδύνατο να υλοποιηθούν στα χρονικά πλαίσια διδασκαλίας του μαθήματος.

Οι θρησκευτικές παραδόσεις στα νέα Π.Σ. δεν αντιμετωπίζονται με βάση το περιεχόμενό τους, αλλά ως μια ποικιλία θρησκευτικών προσανατολισμών, παρακάμπτοντας το ζήτημα της μιας και αληθινής θρησκείας, στην οποία αποκαλύπτεται ο Θεός (Χριστιανισμός). Αντίθετα, όλες θεωρούνται ως εκφράσεις του πλουραλισμού και της ποικιλίας ενός παγκόσμιου θρησκευτικού πολιτισμού, κατασκευασμένου από τον

άνθρωπο, παρότι γίνεται αποδεκτό από τους συντάκτες ότι «υπάρχουν διαφορές γύρω από τις θρησκείες που δεν είναι προς το παρόν εύκολο να γεφυρωθούν»⁸. Για να γίνει, όμως, οιαδήποτε αξιολόγηση των θρησκειών, απαιτείται η προσέγγιση καθεμιάς χωριστά, γεγονός που απαιτεί ενδελεχή έρευνα, μελέτη και επαρκή γνώση της διδασκαλίας, των συμβόλων, της λατρευτικής ζωής, των ιερών κειμένων και του περιεχομένου της από τον διδάσκοντα, ώστε να μπορεί να τα εντάξει επιτυχώς στη διδασκαλία του. Με την αποσπασματική προσέγγισή τους, οι μαθητές του Δημοτικού δεν θα μπορέσουν να επεξεργαστούν τα ανωτέρω ζητήματα, διότι, εκτός των άλλων, αυτά βρίσκονται αποκομμένα από το όλον του θρησκευτικού και πολιτισμικού τους πλαισίου.

Στο νέο Π.Σ. αναφέρεται ότι: «στην ανάπτυξή τους περιλαμβάνονται προτεινόμενα και διαθέσιμα διδακτικά θέματα, μαθησιακές δραστηριότητες και εκπαιδευτικά υλικά που επιβάλλεται να τροποποιούνται κατά τον σχεδιασμό της διδασκαλίας ανάλογα με τις συγκεκριμένες συνθήκες σε κάθε τάξη και τις ανάγκες των μαθητών» (σ. 17). Εφόσον, όμως, ο διδάσκων θα πρέπει να προσαρμόζει την ύλη και τη διδασκαλία του μαθήματος στα δεδομένα της τάξης του, σε τάξεις όπου οι ετερόθρησκοι ή αλλόθρησκοι μαθητές υπερτερούν σε αριθμό των ορθόδοξων, ποιο θα είναι το περιεχόμενο του μαθήματος; Θα μπορέσουν να ολοκληρώσουν τη βασική και θεμελιώδη προσέγγιση της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης και παράδοσης οι ορθόδοξοι μαθητές ή υπό την αριθμητική υπεροχή των αλλοδόξων/αλλοθρήσκων, η διδασκαλία θα αφιερωθεί κατά το πλείστον στα δόγματα και στις θρησκείες που πρεσβεύουν εκείνοι, αποκλείοντας ουσιαστικά την ανάπτυξη του «αρχικού πολιτισμού» των ορθόδοξων;

Το νέο Π.Σ. έχει συνταχθεί βασιζόμενο στις αρχές των ισχυόντων Α.Π.Σ. (2006), τις οποίες, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι εμπλουτίζουν και αναπτύσσουν περαιτέρω. Ποιες, όμως, έρευνες διεξήχθησαν με θέματα όπως «η αξιολόγηση της πορείας υλοποίησης των ισχυόντων προγραμμάτων και εγχειριδίων (2006)» ή «οι μεταβολές της μαθητικής γεωγραφίας των Ελληνικών σχολείων από εθνικής, θρησκευτικής, γλωσσικής και πολιτισμικής άποψης», ώστε να καταστεί αναγκαία η σύνταξη νέου Π.Σ. του θρησκευτικού μαθήματος, αντί του εμπλουτισμού των ισχυόντων με όσα στοιχεία κρίνονταν απαραίτητα; Εφόσον δε, γνωρίζουμε πόσοι είναι οι νόμιμοι μετανάστες στην Ελλάδα⁹, πόσοι, εξ όσων τα παιδιά τους φοιτούν στο Δημοτικό σχολείο, έχουν εκδηλώσει την επιθυμία απαλλαγής τους από το θρησκευτικό μάθημα για λόγους θρησκευτικής συνείδησης;

Οι συντάκτες του νέου Π.Σ. υποστηρίζουν ότι το περιεχόμενο των εν ισχύ Α.Π. διατηρείται και στα νέα, με τη διαφορά ότι σε αυτά, διερευνάται επαρκέστερα το πεδίο εντός και μεταξύ των θρησκειών, γεγονός που επιτρέπει στους μαθητές να μάθουν «για τις διαφορετικές θρησκείες, τις πεποιθήσεις, τις παραδόσεις τις αξίες και τις επιρροές τους στις κοινωνίες, στα άτομα, στις κοινότητες και στους πολιτισμούς». Ο υπερβολικός εμπλουτισμός των νέων Α.Π. με την πληθώρα των διαθρησκειακών πληροφοριών¹⁰,

⁸ Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, σ. 2.

⁹ Παρότι δεν υπάρχει τρόπος να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός των αλλοδαπών που διαμένουν παράνομα στην Ελλάδα, οι υπήκοοι τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα σε αυτήν, ανέρχονται στον αριθμό των 537.237, σύμφωνα με τον πρ. αναπληρωτή υπουργό Εσωτερικών Χ. Αθανασίου. Βλ.: <http://www.skai.gr/news/greece/article/224714/athanasiou-537237-upikooi-triton-horon-pou-diamenoun-nomima-stin-ellada/>. (Προσπελάστηκε στις 26-11-2016). Επίσης, βλ. και <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=795716>.

¹⁰ Το περιεχόμενο των ενοτήτων ανά τάξη, με βάση το περιεχόμενό τους, έχει ως εξής: Γ΄ τάξη (28 ώρες ορθόδοξο, 12 ώρες πολυθρησκειακό, 8 ώρες ουδέτερο, 8 ώρες διαχριστιανικό), Δ΄ τάξη (12 ώρες ορθόδοξο, 44 ώρες πολυθρησκειακό), Ε΄ τάξη (Ενότητες: 34 ώρες ορθόδοξο, 14 ώρες πολυθρησκειακό, 10 ώρες διαχριστιανικό), Στ΄ τάξη (28 ώρες ορθόδοξο, 10 ώρες πολυθρησκειακό, 20 ώρες διαχριστιανικό).

όμως, δεν τεκμηριώνεται επαρκώς, όσον αφορά στο που ερείδεται παιδαγωγικά, ψυχολογικά και θεολογικά (λ.χ., με βάση ποια στοιχεία τεκμαίρεται ότι οι μαθητές της Γ΄ Δημοτικού μπορούν να διαπραγματευτούν και να επεξεργαστούν επαρκώς ή να αφομοιώσουν τον όγκο της πολυθρησκευτικής ύλης που προσφέρεται για τα άλλα θρησκευόμενα;). Επιβάλλοντας εξάλλου στους μαθητές τόσες θρησκευτικές γνώσεις και εμπειρίες άλλων θρησκειών, χάριν ενός «θρησκευτικού πλουραλισμού», ακυρώνεται και η παιδαγωγική αρχή του «εμπειρικού συνεχούς» (Dewey), η οποία υποστηρίζει ότι η κατάκτηση νέων εμπειριών κατά τη διδασκαλία, θα πρέπει να στηρίζεται στην ύπαρξη προηγούμενων, ως προϋπόθεση για την απόκτηση άλλων, συνθετότερων και ουσιαστικότερων.

Σε κάθε περίπτωση, η πρόταση του νέου Π.Σ. αφορά σε ένα θρησκευτικό μάθημα στο οποίο αφιερώνονται συνολικά 172 διδακτικές ώρες σε όλες τις τάξεις (158 στα έως τώρα ισχύοντα), γεγονός που εάν ιδωθεί ποσοτικά, αποτυπώνει μεν την έμφαση που δίνεται στην παροχή θρησκευτικής γνώσης στους μαθητές, αλλά και τη δυσκολία, αν όχι την αδυναμία, διαπραγμάτευσης του προσφερόμενου διδακτικού υλικού στον περιορισμένο σχολικό χρόνο, τη στιγμή που το υπουργείο Παιδείας προχωρά από την επόμενη σχολική χρονιά στη δραστική μείωση της διδασκόμενης ύλης στα περισσότερα διδακτικά αντικείμενα¹¹. Με άλλα λόγια, η ποσοτική αύξηση της διδακτέας ύλης, πέραν της αντίθεσής της με την επιχειρούμενη μείωση των ωρών διδασκαλίας, θα δυσχεράνει και την επίτευξη των υπερβολικών ούτως ή άλλως Προσδοκώμενων Επαρκειών στη διάρκεια του σχολικού έτους, ανεξάρτητα από τις ποιοτικές της αποχρώσεις.

Συμπεράσματα

Τα νέα Προγράμματα Σπουδών υπόκεινται στη λογική της επιφανειακής σύγκλισης ανόμοιων ή και αντίθετων θρησκευτικών αντιλήψεων και βιωμάτων, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις προσφέρονται στην ίδια θεματική ενότητα, ώστε να «εμπεδωθούν» ως παρόμοια από τους μαθητές, αντί να προηγείται η θεμελίωση της θρησκευτικής συνείδησης και ταυτότητας των ελλήνων μαθητών, η οποία μπορεί να διαμορφωθεί μόνο μέσα από τη διδασκαλία και την εμπειρία της εντόπιας ορθόδοξης θρησκευτικής παράδοσης.

Η βασική ένσταση στα νέα Προγράμματα Σπουδών δεν εντοπίζεται τόσο στην ιδέα της οικείωσης του περιεχομένου των άλλων θρησκειών από τους μαθητές του Δημοτικού σχολείου, τις οποίες, ούτως ή άλλως διδάσκονται και σε αυτό και στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης, αλλά στην πληθώρα της ύλης, στο μοντέλο διδασκαλίας, στη μέθοδο προσέγγισης, κατανόησης, ερμηνείας, επεξεργασίας και αφομοίωσης τόσων θρησκευτιολογικής φύσης πληροφοριών, με εμφανείς τάσεις συγκρητισμού, καθόσον, η ηλικία, η γνωστική τους επάρκεια, οι εμπειρίες, οι παραστάσεις, η κριτική ικανότητα, η θρησκευτική και ηθική τους ανάπτυξη, δεν επιτρέπουν τη δημιουργική συμμετοχή σε μια μαθησιακή διαδικασία τέτοιων απαιτήσεων.

Για τον λόγο αυτό προτείνουμε:

- Να μειωθεί δραστικά η θρησκευτιολογική ύλη και οι αντίστοιχες αναφορές της από τα περιεχόμενα όλων των τάξεων και να δοθεί έμφαση στη διαπραγμάτευση της εντόπιας ορθόδοξης θρησκευτικής παράδοσης.
- Να απαλειφθούν κάθε είδους πολυθρησκειακές/θρησκευτιολογικές αναφορές από

¹¹ Βλ. <http://www.esos.gr/arthra/47511/oi-proteraiotites-toy-k-gavrogloy-gia-ta-sholika-vivlia-kai-tin-exetastea-kai-didaktea>. Προσπελάστηκε στις 21-11-2016.

ενότητες που πραγματεύονται αμιγώς ορθόδοξης λειτουργικής και δογματικής φύσεως ζητήματα (λ.χ. Γ΄ τάξη: Εν.3,4. Δ΄ τάξη: Εν.2,4,5,6,7. Στ΄ τάξη: 4), καθώς και να μετακινηθούν οι ενότητες αυτές που θα αφορούν αποκλειστικά στις θρησκείες, από τις μικρότερες τάξεις στην Στ΄ τάξη.

- Εφόσον δε νοείται Π.Σ. χωρίς διδακτικά εγχειρίδια, τα οποία να υλοποιούν όσα σχεδιάζονται και προτείνονται σε αυτό, θα πρέπει να προχωρήσει άμεσα, μετά και το πέρας του διαλόγου Εκκλησίας – Πολιτείας, το έργο της συγγραφής νέων διδακτικών εγχειριδίων (δασκάλου και μαθητή) του θρησκευτικού μαθήματος για κάθε τάξη, λαμβάνοντας υπόψη τα σχετικά πορίσματα.
- Επειδή δε, α) η διαπραγμάτευση του ζητήματος της θρησκείας στο Δημοτικό σχολείο εκκινεί αργά, με την πρώτη και ουσιαστική επαφή των μαθητών μαζί της στη Γ΄ τάξη και β) τα προσφερόμενα στοιχεία θρησκευτικής αγωγής στις δύο πρώτες τάξεις δεν κρίνονται επαρκή για την επίτευξη του βασικού σκοπού της, όπως αυτός περιγράφεται στα ισχύοντα Α.Π.Σ., δηλ., «να μάθουν οι μαθητές να ζουν τη χριστιανική ζωή και να εφαρμόζουν τις χριστιανικές αρετές στην καθημερινή τους ζωή», προτείνουμε την επέκταση του μαθήματος στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού, ως διακριτού διδακτικού αντικειμένου και όχι ενσωματωμένου στη Μελέτη Περιβάλλοντος. Έτσι, οι μαθητές, ξεκινώντας από τα χρόνια της Προσχολικής Αγωγής, μέσω της σπειροειδούς διάταξης της ύλης, θα προσεγγίσουν την εντόπια κατ' αρχάς θρησκευτική παράδοση, και μετέπειτα, χωρίς δυσκολίες και τις υπόλοιπες.
- Να πραγματοποιηθεί αξιολόγηση του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών και των διδακτικών εγχειριδίων του 2003-2006 και να αξιοποιηθούν επαρκώς τα υφιστάμενα παιδαγωγικής, θεολογικής και διδακτικής φύσης στοιχεία, που αφορούν στην Ορθόδοξη Παράδοση ή/και στις άλλες θρησκείες.
- Το διαθεματικό μοντέλο διδασκαλίας που εφαρμόστηκε έως τώρα στο θρησκευτικό μάθημα, όπως αυτό διδάχτηκε με βάση το Α.Π.Σ. και τα βιβλία του 2003-2006, εδράζεται σε ρεαλιστικά, θεολογικά, γνωσιολογικά και διαπολιτισμικά κριτήρια, προσαρμοσμένα στις ανάγκες και στις δυνατότητες των μαθητών. Γι' αυτό και κάθε προσπάθεια βελτίωσης του μαθήματος, εξ απόψεως θεολογικής, διδακτικής, παιδαγωγικής ή μεθοδολογικής, θα πρέπει να μην το μετατρέπει σε πεδίο πειραματικής εφαρμογής μοντέλων με αμφίβολα αποτελέσματα, όπως είναι το διαθρησκευτικό μοντέλο, αλλά, μέσα από την ύλη του θα πρέπει να προσφέρονται στέρεες βάσεις για την οικοδόμηση της ορθόδοξης πίστης των μαθητών, ώστε εκείνοι, διαμορφώνοντας την προσωπική τους θρησκευτική ταυτότητα, να κατανοήσουν μετέπειτα και τη θρησκευτική και πολιτισμική ετερότητα
- Να κοινοποιηθούν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, καθώς και οι κριτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής σύνταξης του νέου Π.Σ., που ακολούθησαν την πιλοτική τους εφαρμογή, μαζί με τα κριτήρια επιλογής των σχολείων στα οποία αυτά υλοποιήθηκαν, καθώς και η μεθοδολογία που ακολούθηθηκε, ώστε να αξιοποιηθούν από όλες τις πλευρές.

Ως προς τους διδάσκοντες, παρά την αδιάλειπτη διδασκαλία του μαθήματος της Ειδικής Διδακτικής των Θρησκευτικών στις Παιδαγωγικές Σχολές και Ακαδημίες του ελληνικού κράτους¹², η πλειοψηφία των Παιδαγωγικών Τμημάτων σήμερα δεν προσφέρει

---

¹² Από το Δεκέμβριο του 1824 (ίδρυση Πρότυπου Αλληλοδιδακτικού Σχολείου Δασκάλων στο Αργόσ) και εξής, η Διδακτική της θρησκευτικής αγωγής υφίσταται στα Προγράμματα Σπουδών των Διδασκαλείων της Ελλάδας, με περιεχόμενο τα Στοιχεία Ηθικής, την Ερμηνεία της Κ.Δ., την Πατρολογία ή με θρησκευολογικό περιεχόμενο, διδασκόμενη από καθηγητές της Μ. Εκπαίδευσης. Βλ. Χρ. Αντωνίου, *Η*

ομοιόμορφη και εξειδικευμένη προπτυχιακή θρησκευοπαιδαγωγική κατάρτιση στους υποψηφίους δασκάλους, παρά σπουδές θρησκευολογίας ή κοινωνιολογίας της θρησκείας είτε τίποτε από τα παραπάνω¹³. Κατά συνέπεια, είτε παραμείνει το υφιστάμενο μοντέλο διδασκαλίας είτε πολλώ μάλλον, υλοποιηθεί το νέο «Πρόγραμμα διαδικασίας», οι καλούμενοι να το διδάξουν κρίνονται από λίγο έως πολύ θρησκευοπαιδαγωγικά ανεπαρκείς, ώστε να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις τους. Αυτό το γεγονός είναι πιθανό να οδηγήσει σε ολιγωρία ή ακόμη και σε εμπλοκή παραγόντων όπως, οι προσωπικές ιδεολογίες, ιδεοληψίες και στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στο θρησκευτικό φαινόμενο, με άμεσο επακόλουθο την απαξίωση του μαθήματος, τη μηχανική διδασκαλία του με απηρχαιωμένες μεθόδους (αποστήθιση) ή τη σιωπηρή κατάργησή του, με τις ώρες του να αφιερώνονται σε άλλα γνωστικά αντικείμενα.

Τα ανωτέρω έχουν την αιτία τους στη μη προκήρυξη θέσεων μελών Δ.Ε.Π. στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης, με ειδίκευση στη «Διδακτική των Θρησκευτικών» και όχι σε κάποιο ομοειδές γνωστικό αντικείμενο, με φυσική συνέπεια την απουσία του μαθήματος από τα Προγράμματα Σπουδών τους, παρότι έχουν υπάρξει και πολιτικές, ακόμη, αντιδράσεις για το ζήτημα¹⁴. Είναι επιβεβλημένο, όμως, οι δάσκαλοι, μέσα από τις προπτυχιακές σπουδές τους, να μπορούν να προσεγγίζουν με αρτιότητα και τα βασικά θεματικά πεδία της θρησκευτικής αγωγής, ανεξαρτήτως των Π.Σ. που υλοποιούνται κάθε φορά, αφού οι παράγοντες που θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη κατά τη διδασκαλία της ποικίλουν, ενώ τα ηθικά και θρησκευτικά ζητήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν είναι συνθετότερης φύσης απ' ότι παλαιότερα.

Η διδασκαλία της εντόπιας θρησκευτικής παράδοσης, αλλά και στοιχείων από τις άλλες θρησκείες, καθιστά τη θρησκευοπαιδαγωγική κατάρτιση και τη μετέπειτα διαρκή επιμόρφωση των δασκάλων κρισιμότερες παραμέτρους για την υλοποίησή τους, όπως και οι συντάκτες των νέων Π.Σ. αναγνωρίζουν. Μόνον έτσι, θα μπορέσουν να ανταποκριθούν επαρκώς, τόσο στο διαθεματικό πλαίσιο διδασκαλίας των ισχυόντων, όσο και στο θρησκευολογικά διευρυμένο περιεχόμενο του νέου Προγράμματος Σπουδών, όταν και εφόσον αυτό υλοποιηθεί, προσδίδοντάς στο θρησκευτικό μάθημα τη θέση και την αξία που του αρμόζει μέσα στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα του Δημοτικού σχολείου.

Με βάση τα ανωτέρω, θεωρούμε ότι δεν αρκεί μια διορθωτική, έστω και σε βάθος, διαδικασία που απλώς θα βελτιώνει ή/και θα αμβλύνει τα «κακώς κείμενα» στο νέο Π.Σ., καθόσον, η προσφερόμενη για την ορθόδοξη παράδοση ύλη είναι τόσο σφιχτά εναγκαλισμένη και «εμποτισμένη» με θρησκευολογικά και συγκριτιστικά στοιχεία, όπου μόνο η αναστολή της εφαρμογής του Προγράμματος και η εξ' αρχής συγγραφή του θα έλυνε τον γόρδιο δεσμό των αλληπάλληλων διορθωτικών παρεμβάσεων, αλλαγών και συμπληρώσεων που απαιτούνται σε αυτό, ώστε να προσφερθεί στους μαθητές ένας βασικός κορμός θρησκευτικών γνώσεων που θα θεμελιώνει επαρκώς την ορθόδοξη χριστιανική τους ταυτότητα, με λελογισμένες σε ποσότητα και διακριτές προσεγγίσεις και αναφορές στη θρησκευτική ετερότητα.

εκπαίδευση των Ελλήνων δασκάλων. (1828-2000). Διδασκαλεία -Παιδαγωγικές Ακαδημίες Παιδαγωγικά Τμήματα, Ελλ. Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 25 κ.εξ.

¹³ Ο Π. Καραμούζης παραδέχεται ότι, «Δεν υπάρχει ενιαία εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων σε θέματα θρησκευτικής αγωγής», Π. Καραμούζη-Η. Αθανασιάδη, *Θρησκεία, Εκπαίδευση, Μετανεωτερικότητα. Η Θρησκευτική Αγωγή στο σύγχρονο σχολείο*, Κριτική, Αθήνα 2011, σ.17.

¹⁴ Ο βουλευτής Σερρών Ηλίας Πολατίδης υπέβαλε στις 10/10/2008 ερώτηση προς τον τότε Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, σχετικά με τα προσφερόμενα μαθήματα της Παιδαγωγικής Σχολής του Α.Π.Θ.